

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Bohumila Melichara

„Srp a kladivo versus hvězdy a pruhy. Dělnická třída v meziválečném Československu mezi komunistickým a kapitalistickým modernizačním projektem“

předkládané v roce 2024 na Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

I. Stručná charakteristika práce

Předložená disertační práce Mgr. Bohumila Melichara se zabývá zajímavým a důležitým tématem. Autor analyzoval a zkoumal mediální obraz americké a sovětské společnosti v tisku vybraných meziválečných politických stran. Za základní výzkumnou metodu autor zvolil kvalitativní diskurzivní analýzu deníků tří politických stran, které ve sledovaném období dotvářely vnitřně diferencované levicové spektrum meziválečného politického systému. Jedná se o *České slovo* vydávané Československou stranou národně socialistickou, *Právo lidu*, orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické a *Rudé právo* hlavní deník Komunistické strany Československa. V rámci analýzy věnoval pozornost i dalším stranickým periodikům a materiálům. V práci se pokusil obhájit stanovenou tezi, že vznik a další prohlubování studenovělečného binárního diskurzu postaveného po roce 1945 na jednostranné adoraci SSSR a naprostém odmítnutí USA přímo navazoval na sdílené levicové představy o sledovaných moderních civilizačních okruzích formující se od konce první světové války. Zkoumané texty jednotlivých periodik vztahující se k americké či sovětské politice, každodennosti či kultuře autor interpretoval na základě kategorií spravedlnosti, prosperity či přátelství a spojenectví, které vnímá jako komponenty základní dobově sdílené představy o ideální společnosti.

Práce je rozčleněna vedle Úvodu a Závěru do několika výkladových kapitol. První z nich otevírá téma vzniku Československé republiky a možnosti prosazení revolučních programů, následující dvě kapitoly jsou zaměřeny na koncept spravedlnosti a prosperity vysvětlující roli SSSR a USA v tisku levicových stran dvacátých a počátku třicátých let. Na ně navazuje kapitola věnující se debatě o americkém New Dealu a sovětské první pětiletce ve vztahu k levicovým receptům na zvládnutí velké hospodářské krize. Poslední kapitola tematizuje druhou polovinu třicátých let, která byla ve znamení zosťující se mezinárodní situace, diplomatického sblížení se SSSR a krizových okamžiků kolem mnichovské dohody z podzimu roku 1938. Autor výkladové kapitoly přehledně strukturoval. Důležitou součástí práce tvoří také Epilog. Nastínil, zda protektorátní pronacistická mediální propaganda, která stavěla výrazně na argumentaci, že Říše český národ brání před židovským kapitalismem i asijským bolševismem, mohla při zobrazování Sovětského svazu a USA jako hlavních nepřátel, ovlivnit poválečný diskurz. Autor připomíná, že teze o znovusjednocení slovanstva v boji proti odvěkému německému nepříteli v tom mohla sehrát roli.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Bohumil Melichar na základě svých předchozích a s disertačním projektem souběžně probíhajících výzkumů meziválečné komunistické strany formuloval hypotézu, že prvky hypertrofované kritiky odmítající americký kapitalismus a základní představa o dějinně pokrokové roli sovětského socialismu se utvářely v prostředí meziválečné levice celé tři desetiletí před instalací stalinské diktatury v Československu. Tuto hypotézu se ve svém disertačním

projektu rozhodl úspěšně prověřit prostřednictvím podrobné obsahové analýzy deníků, časopisů a dalších neperiodických tiskovin spjatých s třemi výše jmenovanými nejsilnějšími levicovými politickými stranami meziválečné éry.

Během analytického čtení uvedených deníků, časopisů i neperiodických tiskovin se autor soustředil na to, jakou roli hrály představy levicových či k levici inklinujících novinářů o sovětském socialismu a americkém meritokratickém individualismu nejen v době, kdy čtenářům vysvětlovali příčiny masové nezaměstnanosti třicátých let či otázku míru a války v době prvních agresivních kroků nacistického Německa, ale také předtím. Již ve dvacátých letech se mnozí z nich snažili definovat cesty pro kultivaci vztahu mezi dělnictvem a zaměstnavateli či ukotvit žádoucí podobu republikanismu v prvních letech po vzniku Československa. B. Melichar dospěl k závěru, že právě průběžné utváření představ od meziválečných let o potenciálu amerického a sovětského principu svobody a prosperity pro budoucí spravedlivější společnost formovalo jednání politických aktérů a mělo vliv na kolektivní zkušenost poválečné společnosti. Tato společnost ještě vstřebávala dramatické prožitky z druhé světové války a nacistické okupace a zároveň vítala, kriticky hodnotila nebo odmítala systémové proměny poválečného vývoje.

Pro zdůvodnění svého tvrzení hledal autor oporu v odpovědích na následující otázky. Do jaké míry se kořeny a jazyk přijetí pozdějšího studenovělečného diskurzu popisujícího USA jako jasně záporného aktéra a SSSR jako jedinou cestu k moderní budoucnost rodily v prostředí politické levice v meziválečné éře. Zda mohl být dobový politický a mediální narativ pro většinovou společnost na konci čtyřicátých let díky tomu srozumitelný a logický. Zda bylo pro zástupce levice, a to nejen té radikální ale i té demokratické, vůbec myslitelné volit v krizových momentech let 1947 a 1948 mezi přednostmi americké civilizaci vyznačující se nejen politickou demokracií, ale také dravým individualismem a sovětským modelem?

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

Na základě analýzy textů vzniklých v meziválečných, protektorátních, exilových i poválečných tiskovinách zejména v tiskovinách sledovaných politických stran se autor rozhodl hledat odpovědi na míru a obsah propojení meziválečných výkladů se studenovělečným bipolárním diskurzem. Stanovil proto následující soubor výzkumných otázek, jejichž formulováním se pokusil vysvětlit logiku vývoje a proměn procesu sledovaného propojení: 1) Jakou roli hrál obraz amerického republikanismu a sovětskému systému dělnických rad při snaze definovat československou demokracii? 2) Jakou roli hrály představy o sovětském socialismu a americkém kapitalismu ve vnímání ideálu spravedlivé společnosti? 3) Jak byla vnímána prosperita a jaké cesty k ní americké a sovětské vzory nabízely? 4) Jaký vliv na obraz USA a SSSR ve sledovaných médiích měly dostupné informace o projektech stalinských pětiletok a Rooseveltova New Dealu? 5) Jaký vliv měla na obraz USA a SSSR nacistická hrozba a průběh mnichovské krize? 6) Jak ovlivnila nacistická mediální hegemonie poválečný obraz USA a SSSR v obnoveném levicovém tisku? Odpovědi a zdůvodnění pak včlenil do textů jednotlivých výkladových kapitol disertace.

Takto postavené otázky a odpovědi na ně pomohly dle autora přesněji definovat a rozlišit vnímání či pojetí základních hodnot a názorů u meziválečné české politické levice a vysvětlit programové odlišnosti vztahované k dosažení společenské harmonie vycházející z rovnostářského světonázoru. Za jedno z východisek bylo důležité sledovat a srovnat představy politických stran o sociální spravedlnosti. Tedy do jaké míry bylo možné a žádoucí omezit či sladit míru svobodu

jednotlivce v zájmu potřeb celku. Této otázce věnovali dle autora pozornost ve svých programech jak komunisté, tak sociální demokraté i národní socialisté. Byť pojetí míry ochrany osobní svobody jednotlivce bylo dle mého názoru u národních socialistů výrazně liberálnější. Autor správně sledoval, jak se lišil postoj jednotlivých stran k využití či k odmítnutí násilných prostředků jako nástroje k dosažení sociální spravedlnosti. To byly jistě důležité faktory, skrze které média vybraných politických stran sovětskou a americkou realitu popisovala. Důležitým cílem práce bylo vysvětlit, zda bylo možné zachovat určitý vyrovnaný poměr mezi nekritickým přejímáním sovětských vzorů a zdůvodněním výhod americké svobodné společnosti ve sledovaném mediálním diskurzu, jak v meziválečném, tak i v poválečném období.

Je jistě důležité připomenout a ocenit metodologickou inspiraci daného zkoumání a užitých postupů. V předkládaném výzkumu autor mj. zohlednil fungování fenoménu nazývaného sociology Thomasem Luckmanem a Peterem Bergerem symbolickým světem, který je základem kolektivní identity. V prostředí československé levice se tento symbolický svět určující hranice představitelného formoval dle B. Melichara celá desetiletí a diskuse nad povahou a mírou inspirativnosti americké verze meritokratického demokratického kapitalismu a sovětského kolektivistického socialismu byla důležitou součástí tohoto procesu.

V kontextu stanoveného teoretického a výkladového konceptu práce lze seriózně posoudit a hodnotit užitá východiska a závěry předložené B. Melicharem. Jistě lze souhlasit či také polemizovat s autorovými tezemi, že *realita je sociálním konstruktem utvářeným uvnitř specifických kontextů*, a že *můžeme bez pochyb tvrdit, že význam pojmů socialismus či kapitalismus je sociálně relativní a ustavuje se až v průběhu osvojování si informací přicházejících z obou těchto center industriální modernity*. Dle mého soudu lze tato východiska chápat v mnohém jako inspirativní a inovativní.

Autorův výklad je zasazen do dobového kontextu, pozorně odlišuje výklad meziválečného a poválečného rámce sledované problematiky. V tomto smyslu také vymezuje sovětský totalitní režim jako první příklad společnosti snažící se dosáhnout socialistického modelu, zatímco USA představovaly nejrozvinutější a nejlépe prosperující kapitalistický systém světa. Proto se na ně dle B. Melichara zcela logicky obracela značná pozornost levicových politiků a teoretiků, kteří byli v meziválečné a poválečné éře páteří takto orientované stranické žurnalistiky. Autor zdůraznil, že jejich tvrzení byla podmíněná historickým kontextem, v němž byla pronesena, a to z nich činí slibný výzkumný materiál, v tomto lze jistě souhlasit. B. Melichar dále upozornil, že *jakkoliv se shovívavost vůči diktátorovi Stalinova ražení či podceňování síly americké společnosti může zdát překvapivé*, cílem jeho zkoumání bylo vysvětlit mechanismy, kterými se veřejné diskurzivní střety dostaly do stavu, kdy mohl být stalinismus označen nejen za akceptovatelný, ale dokonce za konsekvantní následek společenského vývoje v Československu.

Předloženou dizertační práci pokládám za originální a původní, autor prokázal samostatnost při jejím zpracování a osobitý tvůrčí přínos. Výklad problematiky je srozumitelný, přehledný a logicky členěný. Formálně, stylisticky i jazykově byla práce zpracována na požadované úrovni. Oceňuji širokou bázi zkoumaných dobových tiskovin a dalších zdrojů a jejich kritické vyhodnocení včetně titulů použité literatury.

K práci nemám závažnější připomínky. Autorovi bych jen navrhl formulovat a přiblížit zajímavé otázky a výklad čtenáři přístupnějším jazykem. V některých pasážích disertace mají důležité teze a vyjádření výrazně abstraktnější formu, což hlediska teoretického vymezení práce lze jistě

ocenit. Nemělo by to však být na úkor srozumitelnosti a snazšího pochopení toho, co autor sděluje.

IV. Dotazy k obhajobě

V jaké míře věnuje současná historiografie, zejména domácí, pozornost zkoumání dějin komunistické strany z nových úhlů pohledu? Došlo v tomto ohledu k nějakému posunu?

V. Závěr

Předložená práce Mgr. Bohumila Melichara „Srp a kladivo versus hvězdy a pruhy. Dělnická třída v meziválečném Československu mezi komunistickým a kapitalistickým modernizačním projektem“ jednoznačně splňuje požadavky kladené na disertační práci. Proto disertační práci doporučuji k obhajobě.

Předběžně klasifikuji předloženou disertační práci jako *prospěl*.

Prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

Praha, 10. září 2024